

ביאן بیان Bayan

The Arabs in Israel הערבים בישראל

עורך: אריק רודניצקי

גיליון מס' 17, מאי 2019

תוכן העניינים

- 2 ..... דבר העורך
- 3 ..... אריק רודניצקי / הצבעת הערבים בבחירות לכנסת ה-21
- 3..... תוצאות הבחירות
- 9..... ההצבעה בערים המעורבות
- 10..... הבוחר הערבי והמפלגות היהודיות: קשר מתחדש?
- 12..... הצבעת הנוצרים
- 13..... סיכום
- 14..... מוחמד דראושה / לקראת איחוי הקרעים: דרושה מנהיגות

דבר העורך

חודש ימים חלף מהבחירות לכנסת ה-21, שנערכו ב-9 באפריל 2019. הגיליון הנוכחי של **ביאן** כולל שני מאמרים. המאמר של אריק רודניצקי עוסק בתוצאות הבחירות לכנסת ואת דפוסי ההצבעה של הציבור הערבי. המאמר של מוחמד דראושה מנתח את הגורמים לשפל ההיסטורי בשיעור ההשתתפות בבחירות של האזרחים הערבים, שעמד בבחירות האחרונות על 49.2% בלבד.

ביאן הוא רבעון לענייני החברה הערבית בישראל, המתפרסם מטעם תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.

אנו מזמינים את קוראינו לפנות אלינו בדרכים אלה:

- אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6409991

- [אתר האינטרנט של תכנית קונרד אדנאואר](#)

© כל הזכויות על פרסום הרבעון שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2019. מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי נוסדה ב-2004 על ידי קרן קונרד אדנאואר מגרמניה ואוניברסיטת תל-אביב וכחלק ממרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. היא המשכה המורחב של התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל שהקימו קרן אדנאואר ואוניברסיטת תל-אביב ב-1995. התכנית נועדה להעמיק את הידע וההבנה של יחסי יהודים-ערבים בישראל באמצעות כינוסים, הרצאות לקהל הרחב וסדנאות וכן באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמרים בעברית.

אריק רודניצקי* / הצבעת הערבים בבחירות לכנסת ה-21

מאמר זה סוקר את תוצאות הבחירות לכנסת ה-21 ביישובים הערביים והדרוזים. כמו כן הוא בוחן את דפוסי ההצבעה ביישובים אלה לפי מאפיינים דמוגרפיים (לפי עדה ואזור גיאוגרפי) ואת דפוסי ההצבעה של התושבים הערבים בערים המעורבות.

בהמשך עוסק הדיון בשתי סוגיות: (א) שאלת הקשר המתחדש בין הבוחר הערבי למפלגות היהודיות; (ב) דפוסי הצבעתם של הבוחרים הנוצרים.

כל הנתונים המוצגים כאן נלקחו מתוך סיכומיה של ועדת הבחירות המרכזית לכנסת.¹

תוצאות הבחירות

הבחירות האחרונות לכנסת עמדו בסימן של שפל היסטורי בשיעור ההצבעה של אזרחי ישראל הערבים: רק 49.2% מבעלי זכות הבחירה ביישובים הערביים והדרוזים הצביעו ביום הבחירות. בכך מסתמנת מערכת הבחירות האחרונה כאבן דרך נוספת במגמת הירידה העקיבה בשיעור ההצבעה של האזרחים הערבים בבחירות לכנסת. בשני העשורים האחרונים צנח שיעור זה ב-25% ויותר: מ-75.0% בבחירות לכנסת ה-15 (1999) ל-49.2% בבחירות האחרונות.

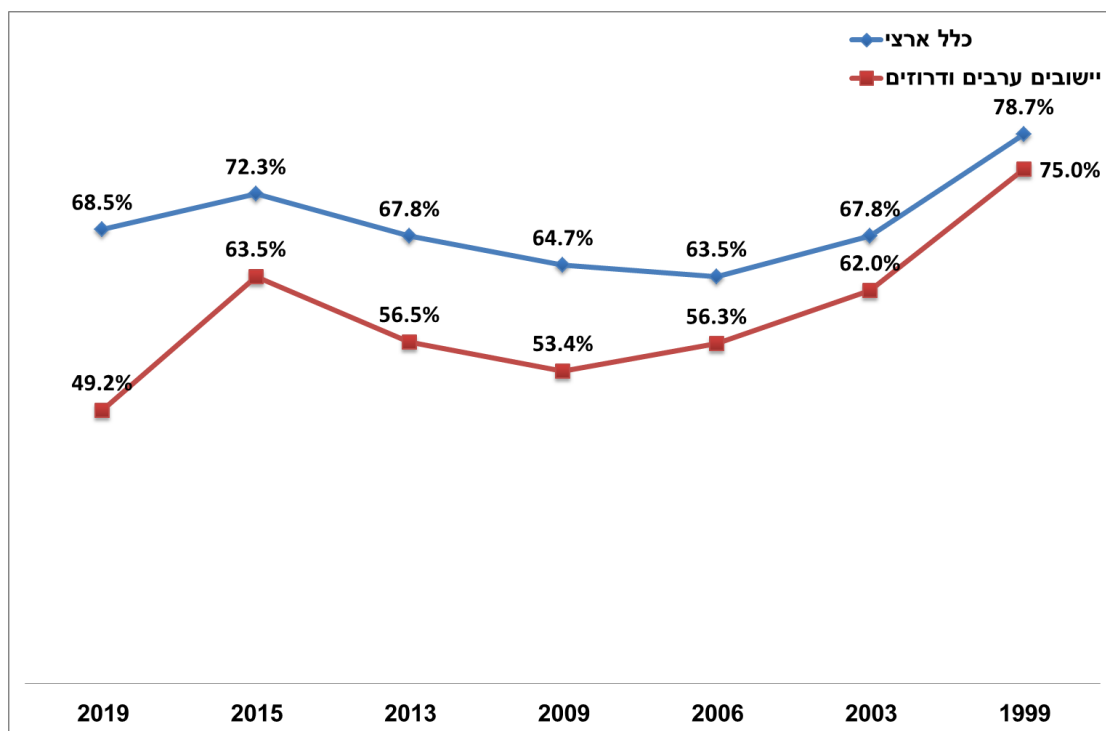
בדיעבד העלייה היחסית בשיעור ההצבעה בבחירות הקודמות (2015) רק מחזקת את המסקנה כי עלייה זו הייתה בגדר היוצא מן הכלל ולא היפוכה של המגמה, שכן אפילו השתתפותה של הרשימה המשותפת בבחירות 2015 – אותה רשימה שהתהדרה בסיסמת בחירות "רצון העם" – לא העלתה את שיעור ההצבעה בהשוואה לבחירות 2013 אלא ב-7% בלבד: 63.5% לעומת 56.5%.

למרות השפל ההיסטורי בשיעור ההצבעה, שתי הרשימות הערביות (שתי בריתות, שבכל אחת מהן שתי מפלגות) הצליחו לעבור את אחוז החסימה ושמרו על ייצוג סביר בכנסת: חד"ש-תע"ל – 6 מושבים, ורע"מ-בל"ד – 4 מושבים. ייצוגן הכולל של ארבע המפלגות בשתי הבריתות הללו (10 מושבים) קטן בשלושה מושבים בהשוואה לייצוגן בכנסת היוצאת (13 מושבים), שבה היו ארבעתן מאוגדות יחדיו ברשימה המשותפת.

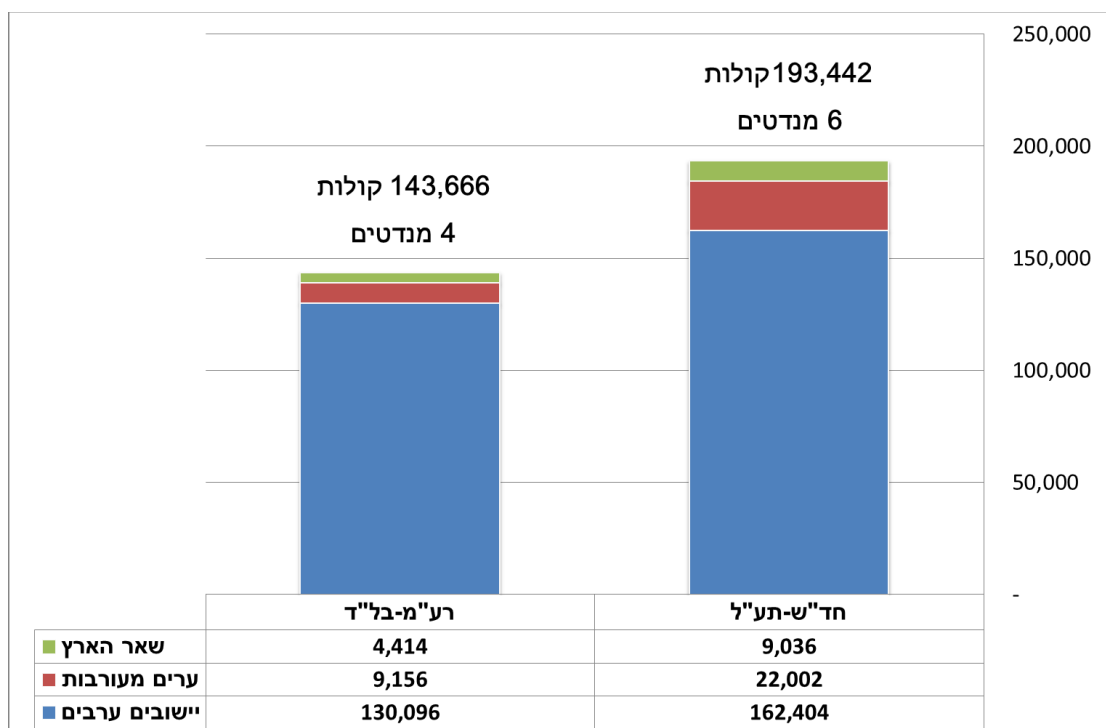
* אריק רודניצקי הוא דוקטורנט ומנהל פרויקטים של תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, מרכז משה דיין, אוניברסיטת תל אביב.

¹ התוצאות הסופיות של הבחירות לכנסת ה-21 מפורסמות באתר של ועדת הבחירות המרכזית: <https://votes21.bechirof.gov.il>

תרשים 1: שיעור ההצבעה ביישובים הערביים והדרוזים בבחירות לכנסת, 1999-2019

תרשים 2: הישגי הרשימות הערביות בבחירות 2019

השחיקה בכוחן של ארבע המפלגות משתקפת היטב באמצעות השוואת משקלן הסגולי בציבור הערבי בשתי מערכות הבחירות האחרונות. בבחירות 2015 זכתה הרשימה המשותפת ב-387,810 קולות ביישובים הערביים והדרוזים, שהם 52% מבעלי זכות הבחירה ו-82% מהמצביעים בפועל ביישובים אלה; לעומת זאת, בבחירות האחרונות זכו שתי הבריתות (המייצגות את אותן ארבע מפלגות שהרכיבו את הרשימה המשותפת) ב-292,500 קולות ביישובים הערביים והדרוזים, שהם 34% בלבד מבעלי זכות הבחירה ו-71% מהמצביעים בפועל ביישובים אלה. אם כך, אף שמספר בעלי זכות הבחירה ביישובים הערביים והדרוזים גדל ב-14% (בשל הריבוי הטבעי של האוכלוסייה), הישגן המשותף של שתי הבריתות הללו ביישובים הערביים והדרוזים (במספרים מוחלטים) נמוך ב-25% מהישגה של הרשימה המשותפת בבחירות 2015.

שתי רשימות ערביות קטנות נוספות התמודדו בבחירות האחרונות אך לא צלחו את אחוז החסימה: הרשימה הערבית בראשות מוחמד כנעאן זכתה ב-4,135 קולות, ורשימת "התקווה לשינוי" זכתה ב-562 קולות בלבד. כל הרשימות הערביות זכו ב-71.6% מקולותיהם של הבוחרים ביישובים הערביים והדרוזים, ואילו 28.4% מן הקולות ביישובים אלה ניתנו למפלגות יהודיות, בעיקר למרצ (8.7%) ולכחול-לבן (8.1%).

לוח 1: ההצבעה למפלגות השונות ביישובים הערביים והדרוזים, 2019

השיעור מכלל המצביעים	מספר הקולות		
39.3%	162,404	חד"ש-תע"ל	מפלגות ערביות
31.5%	130,096	רע"מ-בל"ד	
0.7%	3,247	הרשימה הערבית	
0.1%	196	התקווה לשינוי	
71.6%	295,943	סך הכול	
8.7%	36,051	מרצ	מפלגות יהודיות וציוניות
8.1%	33,620	כחול-לבן	
2.3%	9,330	הליכוד	
2.2%	9,277	כולנו	
2.0%	8,445	ש"ס	
1.6%	6,509	ישראל ביתנו	
1.3%	5,542	העבודה	
2.2%	8,449	מפלגות אחרות	
28.4%	117,223	סך הכול	

פילוח תוצאות ההצבעה לפי מאפיינים דמוגרפיים (עדה ואזור גיאוגרפי) מלמד כי שיעור ההצבעה בצפון הארץ (52.0%) ובאזור המשולש (כ-50%) היה גבוה מעט מהשיעור הכלל ארצי (49.2%). שיעורי הצבעה גבוהים יחסית נרשמו בקרב הדרוזים (56.6%), שגם הפעם הצביעו ברובם המכריע (90%) למפלגות יהודיות, ובאזור דרום המשולש (60%). שיא ההצבעה נרשם בסחי'נין (81.4%), עירו של מאזן עינאים, שסיים באוקטובר 2018 שתי תקופות כהונה רצופות כראש העיר והוצב במקום השישי ברשימת רע"מ-בל"ד לכנסת. הרשימה אמנם זכתה ביותר מעשרת אלפים קולות בעיר (כ-60% מהקולות הכשרים), אך עינאים נותר מחוץ לכנסת.

מן הקוטב הנגדי בולט שיעור ההצבעה הנמוך בנצרת, העיר הערבית הגדולה בארץ. רק 40% מ-57 אלף בעלי זכות הבחירה בעיר הצביעו בפועל. ככל הנראה תושבי נצרת התאכזבו מאי-שילובו של ראש העיר, עלי סלאם, באחת הרשימות הערביות לכנסת. סלאם נבחר בבחירות המקומיות האחרונות לכהונה נוספת בתפקידו והוא זוכה לפופולריות רבה בקרב בני עירו, ונראה שהם ביטאו את מחאתם באמצעות אי-הצבעה בבחירות.

גם הפעם, בדומה למערכות בחירות קודמות, נרשם שיעור הצבעה נמוך במיוחד בקרב הבדואים בנגב: 37.5% בלבד. שני שלישים מקולות המצביעים בפועל ביישובי הבדואים ניתנו לרשימת רע"מ-בל"ד. אילו היה שיעור ההצבעה של הבוחרים הבדואים בנגב דומה לשיעור ההצבעה הכללי ביישובים הערביים, לא מן הנמנע שרשימת רע"מ-בל"ד הייתה זוכה במושב נוסף, וכך היה המועמד החמישי ברשימה, טלב אבו עראר מהנגב, מצליח להיבחר לכהונה נוספת כחבר כנסת.

לוח 2: דפוסי ההצבעה ביישובים הערביים והדרוזים לפי אזור וקבוצת אוכלוסייה, 2019

אזור ירושלים ³	אזור הצפון ²					כל הארץ	אזור גיאוגרפי
	צירקסים ⁴	נוצרים ⁵	דרוזים ⁶	בדואים ⁷	כללי		
6,958	3,468	11,624	83,203	46,569	521,658	848,869	בעלי זכות בחירה
2,889	1,592	6,472	47,129	18,030	271,016	417,749	מצביעים בפועל
41.5%	45.9%	55.7%	56.6%	38.7%	52.0%	49.2%	שיעור הצבעה
2,753	1,570	6,410	46,678	17,712	268,230	413,166	קולות כשרים
28.1%	2.8%	45.2%	7.0%	21.2%	38.8%	39.3%	חדי"ש-תע"ל
15.6%	2.0%	8.7%	3.8%	26.7%	26.4%	31.5%	רע"מ-בל"ד
0.6%	0.0%	0.1%	0.1%	0.8%	1.1%	0.7%	הרשימה הערבית
0.1%	0.0%	0.0%	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%	התקווה לשינוי
44.4%	4.8%	54.0%	10.9%	48.8%	66.3%	71.6%	סך הכול
14.9%	10.7%	16.9%	15.2%	7.3%	7.8%	8.7%	מרצ
18.7%	62.2%	15.9%	34.3%	24.7%	10.8%	8.1%	כחול-לבן
8.8%	1.1%	1.6%	10.7%	3.2%	3.0%	2.3%	הליכוד
5.7%	4.0%	3.7%	7.8%	1.9%	3.0%	2.2%	כולנו
1.2%	0.3%	1.7%	4.1%	3.9%	2.6%	2.0%	ש"ס
0.4%	1.3%	3.2%	8.0%	0.1%	2.4%	1.6%	ישראל ביתנו
2.9%	13.2%	1.2%	2.7%	4.8%	1.7%	1.3%	העבודה
3.0%	2.4%	1.8%	7.3%	5.3%	2.4%	2.2%	אחרים ⁸
55.6%	95.2%	46.0%	90.1%	51.2%	33.7%	28.4%	סך הכול

(המשך הלוח – בעמוד הבא)

² אזור הצפון כולל את היישובים הערבים והדרוזים בגליל, הגולן, העמקים, נפות עכו וחיפה (לא כולל הערים המעורבות עכו, חיפה, מעלות-תרשיחא ונצרת עילית), ואזור חוף הכרמל. בקטגוריה זו נכללים גם יישובי הבדואים, הדרוזים, הנוצרים והצירקסים בצפון הארץ.

³ אזור ירושלים כולל את היישובים הבאים: אבו גוש, עין נקובא, ועין ראפה.

⁴ בקטגוריה זו נכללים 20 יישובים באזור הצפון שאוכלוסייתם (רובה ככולה) בדואית: אבטין, בועיינה-נוג'ידאת, ביר אל-מכסור, בסמת טבעון, דמיידה, זרזיר, חי'אלד, חוסנייה, חמאם, טובא-זנגריה, כמאנה, כעביה-טבאש-חגי'אג'רה, מנשית זבדה, סואעד (חמרייה), עוזייר, עראמשה, ערב אל-נעים, ראס עלי, רומת הייב, ושיבלי - אום אל-גנם.

⁵ בקטגוריה זו נכללים 12 יישובים בסך הכול. בעשרה יישובים, האוכלוסייה ברובה המכריע או כולה דרוזית: בית ג'ון, ג'וליס, דאלית אל-כרמל, חורפיש, יאנוח-ג'ית, ירכא, כסרא-סמיע, סאג'ור, עין אל-אסד ועוספיא. בשני יישובים נוספים שיעור הדרוזים באוכלוסייה גבוה במיוחד: פקיעין (78%) ומע'אר (58%).

⁶ בקטגוריה זו נכללו ארבעה יישובים: שני יישובים (פסוטה ומעיליא) שכל אוכלוסייתם נוצרית, ושני יישובים שמרבית אוכלוסייתם נוצרית: עילבון (71%) וגוש חלב (ג'יש, 64%).

⁷ בקטגוריה זו נכללו שני יישובים שכל אוכלוסייתם צירקסית: כפר כמא וריחאניה.

⁸ הקטגוריה "אחרים" כוללת הצבעה לרשימות יהודיות ובכללן כאלה שלא עברו את אחוז החסימה.

(המשך לוח 2 מהעמוד הקודם)

אזור הדרום (בדואים)				אזור המשולש			אזור גיאוגרפי
שבטים ויישובי פזורה ¹³	יישובי מ.א. נווה מדבר ואל-קסום ¹²	עיירות ¹¹	סך הכול	דרום ¹⁰	צפון ⁹	סך הכול	
35,139	9,051	77,907	122,097	82,549	112,161	194,710	בעלי זכות בחירה
8,955	3,859	32,938	45,747	49,553	47,612	97,165	מצביעים בפועל
25.5%	42.6%	42.3%	37.5%	60.0%	42.4%	49.9%	שיעור הצבעה
8,839	3,811	32,569	45,214	49,000	47,054	96,054	קולות כשרים
4.3%	5.5%	25.0%	19.3%	43.2%	58.7%	50.8%	חד"ש-תע"ל
80.5%	66.4%	63.0%	66.7%	33.7%	26.1%	30.0%	רע"מ-בל"ד
0.2%	0.3%	0.1%	0.2%	0.1%	0.2%	0.2%	הרשימה הערבית
0.2%	0.1%	0.1%	0.1%	0.0%	0.0%	0.0%	התקווה לשינוי
85.2%	72.3%	88.2%	86.3%	77.0%	85.1%	81.0%	סך הכול
3.3%	5.7%	3.8%	3.9%	18.2%	8.8%	13.6%	מרצ
5.1%	9.9%	3.5%	4.4%	1.9%	2.0%	1.9%	כחול-לבן
0.9%	2.2%	0.9%	1.0%	0.4%	0.5%	0.5%	הליכוד
0.3%	1.0%	0.7%	0.6%	0.5%	0.9%	0.7%	כולנו
1.2%	4.7%	0.9%	1.3%	0.7%	1.1%	0.9%	ש"ס
0.0%	0.1%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	ישראל ביתנו
1.0%	0.9%	0.7%	0.7%	0.5%	0.4%	0.5%	העבודה
3.0%	3.2%	1.3%	1.8%	0.8%	1.2%	0.9%	אחרים
14.8%	27.7%	11.8%	13.7%	23.0%	14.9%	19.0%	סך הכול

⁹ בקטגוריה זו נכללו 12 יישובים בחלקו הצפוני של המשולש: אום אל-פחם, אום אל-קוטוף, אל-עריאן, באקה אל-ערביה, בסמ"ה, גית, זמר, כפר קרע, מוקייבלה, מייסר, מעלה עירון, וערעה.

¹⁰ בקטגוריה זו נכללו 6 יישובים בחלקו הדרומי של המשולש: גילגוליה, טיבה, טירה, כפר ברא, כפר קאסם, וקלנסווה.

¹¹ בקטגוריה זו נכללו שבע העיירות הגדולות של הבדואים בנגב: חורה, כסיפה, לקיה, ערעה בנגב, רהט, שגב-שלום, תל שבע.

¹² בקטגוריה זו נכללים יישובי המועצות האזוריות נווה מדבר ואל-קסום (שתי מועצות שהוקמו בשנת 2012 בעקבות פירוקה של מועצת אבו בסמה): אבו קרינאת, אום בטין, אל-סייד, ביר הדאג', דריג'את, מולדה, מכחול, קצר א-סר, תראבין אל-צאנע. יישובים אלה זכו בשנים האחרונות בהכרה במעמד המוניציפאלי מטעם המדינה, ואוגדו תחילה תחת המועצה האזורית אבו בסמה, שהוקמה ב-2004 ופורקה ב-2012.

¹³ בקטגוריה זו נכללים 18 יישובים בפזורה הבדואית בנגב, מרביתם שבטים, שטרם זכו בהכרה מטעם רשויות המדינה במעמד המוניציפאלי ("יישובים לא מוכרים"): אבו ג'ווייעד, אבו עבדון, אבו רוביעה, אבו רוקייק, אטרש, אסד, אעצם, גינאביב, הוואשלה, הווייל, מסעודין אל-עזאזמה, נצארה, סייד, עוקבי (בנו עוקבה), עטאוונה, קבועה, קודיראת א-צאנע, קוואעיין.

ההצבעה בערים המעורבות

כיצד הצביעו הבוחרים הערבים בערים המעורבות? כדי לענות על שאלה זו נבחרן מדגם קלפיות (בכל אחת מהערים האלה) שבהן שיעור ההצבעה לשתי הבריתות הערביות היה גבוה במידה ניכרת משיעור התושבים הערבים באוכלוסיית העיר. במעלות-תרשיחא נבחרו חמש קלפיות (בתרשיחא הערבית) המייצגות את דפוסי ההצבעה בפועל של התושבים הערבים בעיר.

לוח 3: הצבעת הבוחרים הערבים בערים המעורבות

שיעור ההצבעה	תוצאות עירוניות			מדגם קלפיות		שיעור הערבים באוכלוסיית העיר (2017) ¹⁴	היישוב
	שיעור הקולות שניתנו לשתי הבריתות הערביות	רע"מ-בל"ד	חד"ש-תע"ל	סך הכול	שיעור הממוצע של הקולות שניתנו לשתי הרשימות הערביות		
58.7%	1.0%	5.1%	6.1%	48.9%	56.6%	11.3%	חיפה
56.1%	3.7%	7.2%	10.9%	33.7%	67.9%	30.3%	לוד
59.6%	5.2%	8.8%	14.0%	51.6%	72.5%	21.3%	מעלות-תרשיחא
55.2%	2.3%	13.0%	15.3%	58.8%	43.1%	25.8%	נצרת עילית
58.3%	9.7%	10.8%	20.5%	49.8%	72.3%	31.8%	עכו
58.9%	4.2%	5.5%	9.7%	44.1%	59.0%	23.3%	רמלה
63.0%	0.7%	1.6%	2.3%	48.5%	36.3%	4.4%	תל-אביב-יפו

הממצאים מלמדים כי ברוב הערים המעורבות (חיפה, עכו, מעלות-תרשיחא, רמלה ותל-אביב) היה שיעור ההשתתפות של הבוחרים הערבים דומה לשיעור ההצבעה הכללי ביישובים הערביים. בנצרת עילית נצפה שיעור הצבעה גבוה במידה ניכרת בהשוואה לממוצע הארצי של הצבעת הערבים, ואילו בלוד הייתה התמונה הפוכה – שם נצפה שיעור ההצבעה הנמוך ביותר בערים המעורבות.

השוואת הממצאים מהבחירות האחרונות לממצאי בחירות 2015, אז התמודדה הרשימה המשותפת, מוכיחה כי גם בקרב המצביעים הערבים בערים המעורבות נצפתה ירידה בשיעור ההשתתפות בבחירות האחרונות בדומה לירידה הכללית בשיעור ההצבעה שנרשמה ביישובים הערביים. שיא הירידה נרשם במעלות-תרשיחא (כ-21%), אולם יש להניח שדווקא הירידה המתונה יותר בשתי הערים הגדולות, חיפה (9%) ותל-אביב-יפו (11%), הפחיתה במידה רבה את מספר הקולות הכולל שקיבלו הרשימות הערביות בהשוואה להישגיה של הרשימה המשותפת בבחירות 2015.

¹⁴ הנתונים הדמוגרפיים נכונים לפברואר 2019. ראו: הודעה לתקשורת: קובץ הרשויות המקומיות בישראל – 2017 (ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 18 בפברואר 2019), https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2019/057/24_19_057b.pdf

**לוח 4: השינוי בהצבעת הבוחרים ובהישגי הרשימות הערביות בערים המעורבות:
השוואה בין בחירות 2015 לבחירות 2019¹⁵**

שיעור התמיכה במפלגות הערביות מכלל הקולות בעיר	שיעור ההשתתפות של הבוחרים הערבים בבחירות (אומדן)		היישוב
	2019	2015	
השינוי	2019	2015	השינוי
(שתי בריתות ערביות)	(הרשימה המשותפת)		
- 2.2%	6.1%	8.3%	- 9.2%
- 5.3%	10.9%	16.2%	- 13.8%
- 5.9%	14.0%	19.9%	- 21.1%
- 1.0%	15.3%	16.3%	- 7.7%
- 5.4%	20.5%	25.9%	- 10.1%
- 5.2%	9.7%	14.9%	- 15.9%
- 0.9%	2.3%	3.2%	- 11.2%
			2019
			2015
			58.1%
			47.5%
			72.7%
			66.5%
			59.9%
			60.0%
			59.7%

הבוחר הערבי והמפלגות היהודיות: קשר מתחדש?

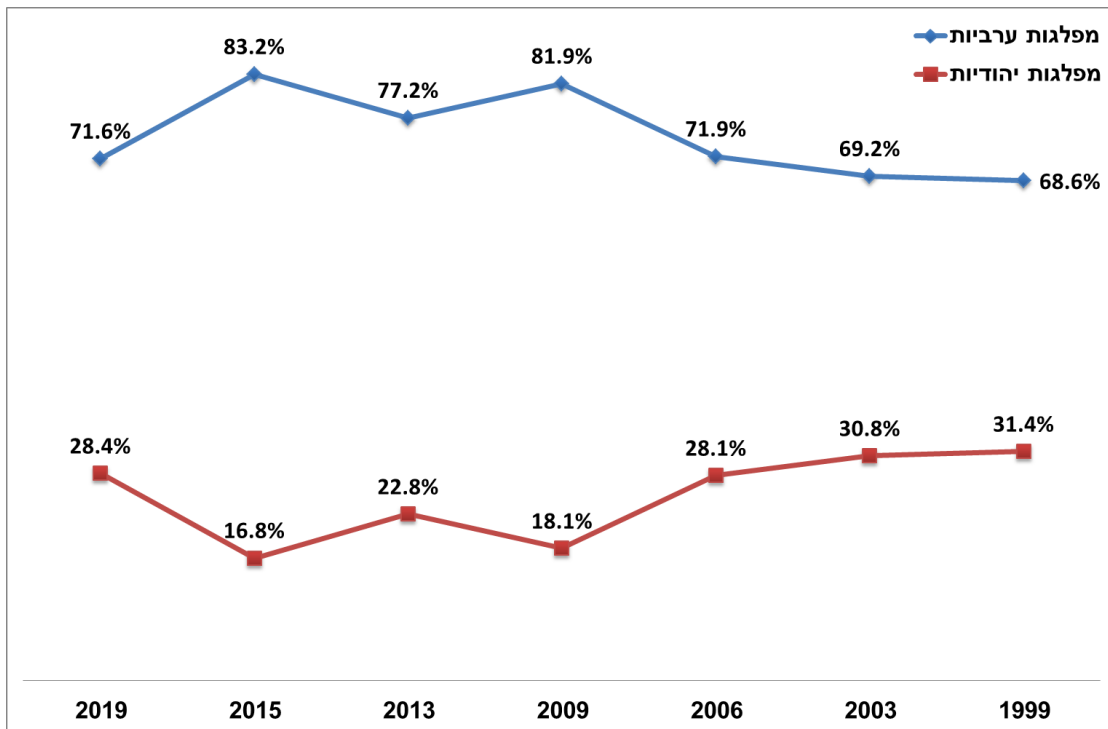
אין זה מקרה ששתי המפלגות היהודיות שזכו להישגים המרשימים ביותר ביישובים הערביים הן מרצ וכחול-לבן. מרצ הציבה שני מועמדים ערבים במקומות ריאליים: מועמד מוסלמי במקום הרביעי (עיסאווי פריגי, איש כפר קאסם, המכהן כחבר כנסת משנת 2013) ומועמד דרוזי במקום החמישי (עלי סלאחה, איש בית גין). בסופו של דבר זכתה המפלגה ב-4 מושבים בלבד והמועמד הדרוזי לא הצליח להיכנס לכנסת, אולם המפלגה שידרה לבוחר הערבי – הן במצעה והן בנוכחות אנשיה בשטח במהלך יום הבחירות – כי היא רצינית בכוונותיה לחולל שינוי חיובי במעמד האזרחים הערבים במדינה. בסופו של דבר, כמעט רבע מסך הקולות שקיבלה מרצ בבחירות האחרונות הוענקו לה מידי המצביעים ביישובים הערביים והדרוזים. דווקא התמיכה המועטה במפלגה בקרב מצביעים יהודים מנעה ממנה להגדיל את כוחה.

התמיכה במפלגת כחול-לבן באה בעיקר מקרב המצביעים הדרוזים. שליש מתוכם, שיעור גבוה יותר מבכל פלח אוכלוסייה אחר בחברה הערבית, העניקו את קולם למפלגה החדשה בראשות בני גנץ. ההסבר לכך הוא הכעס של הדרוזים על אישור "חוק הלאום" בכנסת בקיץ האחרון – כעס שמצא ביטוי עממי באחת ההפגנות ההמוניות שנערכו בתל-אביב זמן קצר לאחר אישור החוק. בכך ביקשו המצביעים הדרוזים להשיב לממשלת נתניהו כגמולה על תמיכתה בחוק.

בשלוש מערכות הבחירות הקודמות (2009–2015) זכו המפלגות היהודיות ב-19% בממוצע מקולות הבוחרים הערבים. לנוכח העלייה הניכרת בשיעור ההצבעה של אוכלוסייה זו למפלגות יהודיות בבחירות האחרונות (28%), עולה השאלה: האם מתחדש הקשר של הבוחר הערבי עם המפלגות היהודיות?

¹⁵ הנתונים על בחירות 2015 נלקחו מתוך: אריק רודניצקי, "ניתוח תוצאות הבחירות לכנסת ה-20 בקרב הערבים בישראל", ביאן 5 (מאי 2015), עמ' 3–12, <https://dayan.org/he/content/4124>

תרשים 3: התפלגות ההצבעה ביישובים הערביים והדרוזים, 2019–1999

ככל הנראה, התשובה על שאלה זו שלילית. יש להביא בחשבון ששיעור ההצבעה ביישובים הערביים ירד בבחירות האחרונות לשפל חסר תקדים. רוב הנמנעים מההצבעה תומכים במפלגות הערביות: בסקר שערכה תכנית קונרד אדנאואר כשלושה שבועות לפני יום הבחירות הצהירו כ-63% מהנשאלים (בחשבון כולל) כי ללא קשר הכרחי לכוונת ההשתתפות שלהם בפועל ביום הבחירות, הם מרגישים קרובים בעמדותיהם למפלגות ולתנועות הפוליטיות הערביות. מתוכם אמרו 57% שהם תומכים באחת מארבע המפלגות העיקריות: חד"ש, בל"ד, תע"ל ורע"מ. לעומת זאת, 20% מהנשאלים השיבו כי הם מרגישים קרובים בעמדותיהם למפלגות היהודיות – שיעור דומה לשיעור התמיכה הממוצע במפלגות היהודיות בשלוש מערכות הבחירות הקודמות. היתר, כ-17%, אמרו שאינם מזדהים עם שום גורם פוליטי או סירבו לחשוף את עמדתם.¹⁶

המסקנה היא שהנפגעות מהחרמת הבחירות היו המפלגות הערביות והן ספגו מכה קשה בעקבות הירידה החדה בשיעור ההשתתפות של האזרחים הערבים בבחירות. לעומת זאת, האלקטורט של המפלגות היהודיות נותר כמעט ללא שינוי, ולראיה – שיעור ההשתתפות של הדרוזים בבחירות האחרונות (56.6%) נותר ללא שינוי בהשוואה לבחירות 2015 (56.3%).

¹⁶ הסקר נערך בימים 12–16 במרץ 2019 בקרב מדגם מייצג של בעלי זכות הבחירה הערבים והדרוזים. המדגם כלל 506 נסקרים וטעות הדגימה המרבית הייתה 5%. הסקר בוצע בידי מכון המחקר "יאפא" בהנהלת עאס אטרש.

הצבעת הנוצרים

הצבעתם של הנוצרים ראויה לעיון מיוחד. דילמות הזהות של הקהילה הנוצרית הערבית בישראל הלכו והתעצמו בשנים האחרונות בהשפעת אירועי "האביב הערבי" והן זוכות עתה לעיון מחקרי מעמיק. כנגד ההזדהות המסורתית של הנוצרים עם המפלגות הערביות (ובעיקר עם חד"ש), קם זרם חדש הקורא להעמקת ההזדהות עם המדינה ואף להתגייסות לצה"ל.¹⁷

לשם בדיקת השתקפותן של מגמות אלה בדפוסי ההצבעה בבחירות לכנסת נבחנו דפוסי ההצבעה בארבעה יישובים בגליל העליון שבהם האוכלוסייה כולה – או ברובה המכריע – נוצרית: פסוטה ומעיליא (100% נוצרים בכל אחד), עיילבון (71% וגיש (גוש חלב, 64%). האלקטורט ביישובים אלה לא מבוטל, והוא כולל 11,624 בעלי זכות בחירה (מעט יותר ממספר בעלי זכות הבחירה הנוצרים המתגוררים בחיפה, למשל).

הממצאים המוצגים בלוח 2 לעיל מלמדים כי המצביעים הנוצרים ביישובים אלה חצויים בעמדותיהם: רוב קטן (54%) תמך במפלגות הערביות; 45% מהם תמכו בחד"ש-תע"ל (בהתאם לתמיכה המסורתית של הנוצרים בחד"ש). מנגד, כמעט מחצית מהמצביעים הנוצרים (46%) נתנו את קולם למפלגות יהודיות, ובעיקר למרצ (16.9%) ולמפלגת כחול-לבן (15.9%). נשאלת אפוא השאלה: האם מסתמנת מגמת עלייה בכוחן של המפלגות היהודיות בקרב הנוצרים?

כדי להשיב על שאלה זו נלקח מדגם נגדי הכולל שני יישובים ערביים מעורבים מבחינה דתית – כפר יאסיף ואעבלין – שבהם מתקיימים התנאים האלה:

א) שיעור הנוצרים גבוה במיוחד: כפר יאסיף – 52% נוצרים, ובצדס 45% מוסלמים ו-3% דרוזים; אעבלין – 43% נוצרים, 57% מוסלמים.

ב) שיעור הדרוזים זניח ולכן מנטרל את מרכיב ההצבעה של הדרוזים למפלגות יהודיות. משום כך לא נבחר היישוב ראמה, שבו 50% נוצרים ובצדס 31% דרוזים ו-19% מוסלמים. ואכן, שיעור התמיכה במפלגות יהודיות בראמה היה 51%.

ג) גודל האלקטורט ביישובי המדגם ושיעור ההצבעה בהם דומה למצב ביישובים הנוצרים שהוזכרו לעיל.

מתוך ההשוואה עולה תמונה מנוגדת. ביישובי המדגם זכו המפלגות הערביות לתמיכה רבה, 78.7%, ואילו שיעור התמיכה במפלגות היהודיות היה 21.3% בלבד. למעשה, דפוסי ההצבעה ביישובים אלה דומים לדפוסי ההצבעה של הערבים במישור הכלל-ארצי. המסקנה היא שביישובים ערביים מעורבים מבחינה דתית נוטים דפוסי ההצבעה לכיוון הזרם המרכזי הערבי (המוסלמי) הכללי: תמיכה גבוהה במפלגות הערביות ותמיכה פחותה במפלגות היהודיות.

¹⁷ יוסרי חיזראן ומחמד חילאילה, נטושה לגורלה: החברה הערבית בישראל בצל "האביב הערבי" (אוניברסיטת תל-אביב: תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, 2019).

לוח 5: הצבעת הנוצרים בהיבט השוואתי

נוצרים – יישובים מעורבים (מדגם)	נוצרים	
16,698	11,624	בעלי זכות בחירה
9,247	6,472	המצביעים בפועל
55.4%	55.7%	שיעור ההצבעה
9,140	6,410	הקולות הכשרים
63.4%	45.2%	חדי"ש-תע"ל
15.1%	8.7%	רע"מ-בל"ד
0.2%	0.1%	הרשימה הערבית
0.0%	0.0%	התקווה לשינוי
78.7%	54.0%	סך כל התמיכה במפלגות ערביות
8.3%	16.9%	מרצ
4.7%	15.9%	כחול-לבן
1.7%	1.6%	הליכוד
1.5%	3.7%	כולנו
2.1%	1.7%	שי"ס
0.8%	3.2%	ישראל ביתנו
1.2%	1.2%	העבודה
1.0%	1.8%	אחרים
21.3%	46.0%	סך כל התמיכה במפלגות יהודיות

סיכום

התופעה המרכזית שנצפתה בבחירות האחרונות הייתה ירידה חדה בשיעור השתתפותם של האזרחים הערבים בהצבעה. לתופעה זו כמה סיבות והן זוכות לדיון מעמיק במאמרו של מוחמד דראושה בגיליון זה. עם זאת, על אף השפל ההיסטורי בשיעור ההצבעה, היו הישגי המפלגות הערביות בבחירות האלה בלתי מבוטלים. כל ארבעת מרכיבי הרשימה המשותפת שמרו על ייצוגם בכנסת. תרמו לכך הירידה הכללית בשיעור ההצבעה הכלל-ארצי והעובדה שהבוחרים הערבים אינם נוטים להשחית לריק את קולותיהם בהצבעה לרשימות שאינן עוברות את אחוז החסימה. וכך, עם ספירת הקולות הכשרים שניתנו לרשימות שהצליחו לעבור את אחוז החסימה, גדל משקלם היחסי של הקולות הערבים.

עם זאת, למפלגות הערביות ברור כי לא לעולם חוסן. קשה לשרטט פרופיל דמוגרפי לדמותם של הלא-מצביעים. קשה גם לדעת מהו שיעור הלא-מצביעים שהחרימו את הבחירות בכוונת תחילה ומהו שיעורם של הנמנעים מהצבעה מתוך אדישות פוליטית גרידא. לפי הסקר של תכנית קונרד אדנאואר (שהוזכר לעיל), ניתן להעריך כי רוב הצעירים בני 35 ומטה – כמעט 60% – לא הצביעו ביום הבחירות. צעירים אלה הם דור העתיד בפוליטיקה הערבית, והכדור עובר כעת לידיהם. על המפלגות לאמץ שיח של "פוליטיקה חדשה". עליהן להתחשב בביקורת הציבורית על התנהלותן הכושלת שגרמה לפירוק הרשימה המשותפת, ואולי אף לפתוח את שעריהן לגורמים פוליטיים צעירים חדשים שאינם מזוהים בהכרח עם המנגנון המפלגתי שלהן. מבחינה זו, הבחירות האחרונות עשויות לבשר על ראשיתה של תקופה חדשה בפוליטיקה הערבית בישראל.

מוחמד דראושה* / לקראת איחוי הקרעים: דרושה מנהיגות

בפני האזרח הערבי לא הוצגו סיבות משכנעות מדוע עליו להצביע. לעומת זאת, סיבות רבות דווקא הניעו אותו שלא להצביע.

ההתכתשות בתוך הרשימה המשותפת סביב שאלת הרוטציה הבהירה שהתקווה לאחדות התבדתה. הציבור החליט להעניש את המפלגות, לקח מהן את הזכות שנתן להן והחזיר אותן לגודלן הטבעי כדי ללמד אותן פרק בהלכות צניעות.

חוק הלאום נתפס בעיני המצביעים הערבים כאנטייזמה לתהליך השילוב שאליהם שאפו. החוק העביר לאזרחים הערבים מסר ברור כי הוצב בפניהם גבול וכי אל להם לטפח שאיפות לשוויון מעמדי.

על המנהיגים הערבים לפתוח את שורות ההנהגה ולקבל לתוכן גורמים חברתיים וכלכליים פרקטיים ופרגמטיים. המנגנונים המפלגתיים מיושנים, ואינם משקפים את הלכי הרוח החדשים בציבור הרחב.

אין ספק כי יש לפתוח פרק חדש ביחסי המרכז-שמאל עם החברה הערבית. ללא שיתוף הערבים, גוש המרכז-שמאל לא ישלוט בעתיד. מנגד, ללא השותפות עם המרכז-שמאל, הציבור הערבי לא ישיג אפשרות להשפיע על קבלת ההחלטות במדינת ישראל.

אילו היה שיעור ההצבעה של האזרחים הערבים בבחירות האחרונות כפי שהיה בבחירות של 2015 – אז הוא עמד על 64% – הם היו זוכים ל-16 מושבים בכנסת ה-21 ומספר הח"כים הערבים היה הגבוה ביותר בדברי ימי הבית. כידוע, לא כך היה; שיעור הצבעתם של האזרחים הערבים בבחירות 2019 היה הנמוך מאז קום המדינה – 49% – והיו לכך סיבות אחדות. בפני האזרח הערבי לא הוצגו סיבות משכנעות מדוע עליו להצביע, אך סיבות רבות הניעו אותו שלא להצביע. כך השתררה בציבור הערבי תחושה של פטליות שהובילה למעין ניסיון של התאבדות פוליטית המונית.

הסיבה הראשונה לשיעור ההצבעה הנמוך הייתה פנימית – אכזבה מהח"כים הערבים שקיבלו בבחירות הקודמות מנדט מורחב ואמון, אך הכזיבו. ב-2015 דחף הציבור הערבי להקמת הרשימה המשותפת, והסקרים הבטיחו שמפלגה מאוחדת תגדיל את שיעור ההצבעה בזכות אזרחים שעד אותה עת העדיפו להימנע מהצבעה. גל זה של תמיכה לונה בציפיות רבות מהנציגים הערבים בכנסת, ובהן שמירה על אחדות בין המפלגות השונות שהרכיבו את הרשימה ועל עבודה משותפת ביניהן. יתר על כן, המיזוג נראה אפשרי משום שהמצביע הערבי לא הבין את ההבדלים האמיתיים ביניהן: כולן התנהלו בדרך דומה בעברית ביחס לממסד הישראלי, אך הרטוריקה שלהן בערבית שנועדה לציבור הערבי ביטאה את השונות ביניהן והן פנו זו נגד זו.

* **מוחמד דראושה**, מנהל תחום שוויון וחברה משותפת במרכז גבעת חביבה, הוא מומחה ליישוב סכסוכים ועמית מחקר במכון הרטמן ובאקדמיית רוברט בוש בברלין. בעבר ניהל את מערכות הבחירות של המפלגה הדמוקרטית הערבית ושל הרשימה הערבית המאוחדת, וכיום מרצה ופרשן פוליטי בכלי תקשורת מקומיים ועולמיים בנושאים הקשורים למעמד של האזרחים הערבים במדינה.

ההתכתשות בין המפלגות שהרכיבו את הרשימה המשותפת הגיעה לשיא בפיאסקו של הרוטציה על המושב של באסל גטאס, התכתשות שהבליטה את האינטרסים של כל מפלגה כשלעצמה והדגישה את הפלגנות ביניהן. היה ברור שהתקווה לאחדות התבדתה ושיש לשקול פיצול לשתיה מפלגות שיתמודדו על הקול הערבי בדרך מכובדת ומכבדת, מתוך ציפייה ששתי מפלגות יעוררו את השטח הפוליטי הרדום ביישובים הערביים ויגדילו את שיעור ההצבעה בהם.

הרכבת הרשימה המשותפת עוררה קושי משום שלא היה ברור כיצד לאמוד את ערכו האמיתי של כל מרכיב ממרכיבי האיחוד. הפעם האחרונה שבה התמודדו המפלגות הערביות בנפרד הייתה לפני שש שנים, בשנת 2013, ומפתח הכוח שהיה נכון אז היה לא רלוונטי בעיני חלק מהמפלגות. חלקן סברו – אולי בצדק – שפני הדברים השתנו מאז וכי הן ראויות לייצוג גדול יותר. הטענה המרכזית באה מצידה של תנועת תע"ל של ח"כ אחמד טיבי: הסקרים ניבאו לו הצלחה, בין השאר בזכות המחצית המוצלחת של תקופת הכהונה של המועמד השני ברשימתו, ח"כ אוסאמה סעדי. טיבי ביקש להקצות לו שני מנדטים בעשירייה הראשונה ושלושה מתוך 13 המושבים הצפויים. בדומה לטיבי, גם התנועה האסלאמית לא התמודדה באופן עצמאי והיא העריכה שהיא זכאית לשלושה מנדטים בעשירייה הראשונה ולחמישה מתוך ה-13. כך עשו אנשי בל"ד אף שמעולם לא תפסו יותר משני מושבים כשהתמודדו באופן עצמאי, והם ביקשו לקבל שלושה מנדטים בעשירייה הראשונה וארבעה מתוך ה-13. חדי"ש, שבשיאה הגיעה לחמישה מושבים (ב-1977 וב-2015), ביקשה ארבעה מנדטים בעשירייה הראשונה וחמישה מתוך ה-13.

הערכת יתר זו נתפסה בעיני הציבור הערבי כהערכה עצמית מופרזת וכמאבקי אגו של המפלגות, כניסיון להכשיל את האיחוד בין מרכיבי הרשימה המשותפת וכבגיידה במנדט שהעניקו להן המצביעים. הציבור החליט להעניש אותן, לקח מהן את הזכות שנתן להן והחזיר אותן לגודלן הטבעי כדי ללמדן פרק בהלכות צניעות.

הסיבה השנייה לשיעור ההצבעה הנמוך של הציבור הערבי הייתה כעס על המערכת הפוליטית בישראל בגלל חוק הלאום. חוק הלאום נתפס בעיני המצביעים הערבים שהשתתפו בבחירות כאנטיתזה לתהליך השילוב שאליו שאפו. השתתפות בבחירות היא האקט האזרחי הבולט ביותר של הישראליזציה, והוא מדגיש את הרצון להשתלב בזירה הפוליטית ולא רק בזירה החברתית והכלכלית. חוק הלאום הציב תקרת זכוכית מעל ראשיהם של המבקשים להשתייך למדינה והעביר לאזרחים הערבים מסר ברור כי הוצב בפניהם גבול וכי אל להם לטפח שאיפות לשוויון מעמדי משום שמעמדם בהיררכיה שבין יהודים וערבים בישראל יהיה תמיד נמוך יותר.

ההחרמה האידאולוגית של האזרחים הערבים התעצמה בתקופת הבחירות לכנסת. תהליך דחיקתו של הציבור הערבי נענה מצידו בתהליך של הסתלקות מהמערכת הפוליטית, נגד האינטרס המובהק שלו עצמו.

הסיבה השלישית לשיעור ההצבעה הנמוך של הציבור הערבי הייתה אי שביעות רצון מהחלופה לשלטון בדמותו של בני גנץ. לא דמותו כאדם או כאיש צבא היא שהפריעה לציבור הערבי – הרי בעבר זכו רמטכ"לים אחרים בתמיכתו – אהוד ברק ואף יצחק רבין. הרטוריקה המדירה של גנץ היא שהפריעה לציבור זה, ובייחוד אמירתו האומללה שיצרף לקואליציה שיקים רק מפלגות יהודיות ואף התרברבותו על כך שבתקופתו כרמטכ"ל "חלקים מעזה חזרו לתקופת האבן". שתי אמירות אלה ניפצו את דמותו כמושיע חלופי אפשרי לנתניהו. הציבור הערבי סבר שאין כל

הצדקה לתמוך בחלופה זו – הרי מבחינתו קל יותר למתוח ביקורת על ממשלת ימין ולנגח את נתניהו על הרטוריקה הגזענית המובהקת שלו מלמתוח ביקורת על גזענות סמויה. גנץ לא דיבר עם הציבור הערבי כמי שחפץ בטובם, כמי שמכיר בלגיטימציה של אזרחותם וכמי שמבין את רגשותיהם. הם מצידם לימדו אותו לקח מר: השואף לשמש חלופה לשלטון הימין, מן הדין שיפנה בכבוד לציבור הערבי.

הסיבה הרביעית לשיעור ההצבעה הנמוך של הציבור הערבי בבחירות 2019 הייתה הפקרת השטח בחודש הבחירות האחרון ובייחוד ביום הבחירות. בשטח לא התנהלו בחירות של ממש. פעמים אחדות בעבר ניהלתי מערכות בחירות לכנסת ולרשויות המקומיות ואוכל להעיד כי השנה השתררה תחושה שהמפלגות הערביות לא ידעו מה לעשות משום שחששו מפני הביקורת בשטח. לפיכך הן נעלמו מהשטח והחליטו לנהל מסע בחירות בהתבססן על הרשתות החברתיות ועל כמה כרזות של מסרים חלולים. הן לא הציגו מצע ואף לא תוכן, לא התנצלו על טעויותיהן, לא נראו ברחובות במידה מספקת, לא לחצו את ידי המצביעים הפוטנציאליים ולא נגעו באנשים. המצביעים הערבים חיים בחברה מסורתית החפצה ביחסי אישי והיודעת לסלוח אם מגיעים אליה. מסע הבחירות העלוב הניב תוצאות עלובות, ורק רגשי הרחמים הצילו את המפלגות בשעתיים האחרונות של יום הבחירות, כאשר הגיעו המצביעים למסקנה שפגעו זייס במנהיגות וכי לפחות יש למנוע מהמפלגות להיעלם מהזירה הפוליטית. דא עקא, ההתעוררות באה מאוחר מדי.

על רבים מהמנהיגים הערבים להסיק מסקנות וליזום סולחה עם הציבור שתהיה מבוססת על הערכה אמיתית ועל צניעות. שיעור ההצבעה של האזרחים הערבים היה כאמור 49%; מתוכם 72% הצביעו בעבורם, משמע 35% מהציבור הערבי נתן בהם אמון. כדי לרכוש את ליבם של האזרחים הערבים על המנהיגים הערבים לפתוח את שורות ההנהגה ולקבל לתוכן גורמים חברתיים וכלכליים פרקטיים ופרגמטיים שרגליהם נטועות במציאות. המנגנונים המפלגתיים נתפסים כמיושנים, כעייפים וכמשרתים את עצמם בלבד; הם אינם משקפים כהווייתם את הלכי הרוח החדשים בציבור הרחב. נדרשות דמויות שיש בכוחן להתמודד עם האלימות הגואה ועם הפשע המאָפְּלים את החברה הערבית מתוכה. נדרשות דמויות שיש בכוחן להוביל לצמיחה כלכלית של החברה הערבית, שיש בכוחן לנתב את האסטרטגיה הכלכלית של הציבור הערבי. נדרשות דמויות המזוהות עם פריצת הצעירים הערבים לאקדמיה בישראל והיודעים למצות את הפוטנציאל האינטלקטואלי הטמון בהם. נדרשות דמויות שתחתורנה במלוא העוז לשילוב הנשים הערביות בשוק העבודה הישראלי, שתדענה ליצור עוד ועוד מקומות עבודה. נדרשות דמויות היודעות לנהל שיח מועיל וחיובי עם החברה היהודית ולא בדוקרנות ובהפניית אצבע מאשימה כלפי המרחב בכללו. על המפלגות הערביות לאמץ סדר יום חברתי-כלכלי שיניב תוצאות של ממש וליזנוח את הרטוריקה ואת הנאומים חוצבי הלהבות.

אין ספק כי יש לפתוח פרק חדש ביחסי המרכז-שמאל עם החברה הערבית, פרק שיתבסס על תלות הדדית ולא על תפיסת הערבים כגלגל חלופי לאותו מחנה. ללא שיתוף הערבים, גוש המרכז-שמאל לא ישלוט בעתיד, ומנגד ללא השותפות עם המרכז-שמאל לא ישיג הציבור הערבי אפשרות להשפיע על קבלת ההחלטות במדינת ישראל ויישמר לו תפקיד הערבי הכואב, המתלונן והמאוכזב. הציבור הערבי שואף לשותף אמיתי בציבור היהודי שיגמול לו בשותפות אמת. משמעה של

שותפות הוא שוויון חברתי כלכלי, אבל גם פוליטי ומדיני כפי שהובטח במגילת העצמאות. אל לרוב היהודי להמשיך ולחשוש מפני קואליציה עם הערבים משום שזה המבנה היחיד של הממשלה החלופית בישראל. תחת לחשוש כל העת מטענות הימין נגד ממשלה המסתמכת על ח"כים ערבים, יש להזכיר שהלגיטימציה לדבר כבר ניתנה מטעם הימין עצמו: בשנת 1996 הציע בנימין נתניהו בכבודו ובעצמו למפלגה הדמוקרטית הערבית להצטרף לממשלתו וכך הפך להיות ראש הממשלה הראשון שהציע תפקיד של שר לח"כ ערבי ממפלגה ערבית (התפקיד הוצע לח"כ עבד אל-והאב דראושה, אך הוא סירב בנימוס). אריאל שרון, איש ימין מובהק, היה הראשון שהבטיח במסע הבחירות שלו לראשות ממשלה בשנת 2001 שבממשלתו יהיה שר ערבי, הבטחה שאילצה אז את מפלגת העבודה להציע לסאלח טריף לכהן כשר הדרוזי הראשון בתולדות מדינת ישראל. בשנת 2007 לא חשש אהוד אולמרט ממינויו של ג'אלב מגאדלה לשר הערבי-מוסלמי הראשון ולא שילם על כך כל מחיר פוליטי.

לצערנו, השמאל משקיע מאמצים כדי לחסן את עצמו מול הימין, מנסה להיראות ימני יותר ובכך מגביר את הדה-לגיטימציה כלפי המנהיגות הערבית. החל בכך אהוד ברק: בשנת 1999, כאשר נבחר לראשות הממשלה בזכות קולותיהם של האזרחים הערבים, הפנה ברק עורף לשותפיו בבחירות וביסס את האמירה שדרושה ממשלה הנשענת על רוב יהודי בכנסת. ברק חשש מפני הימין ופחד שמא יטיחו בו שממשלתו נשענת על המפלגות הערביות ולא על רוב יהודי. פחדנות זו גבתה מחיר גבוה מיחסי היהודים והערבים במדינה: היא העמיקה את הקרע בין מחנה השמאל לבין הציבור הערבי, ואכזבתם העמוקה של הערבים משותפיהם בשמאל התבטאה בהחרמת אותה ממשלה ואותו ראש ממשלה. אווירה זו הייתה בין הסיבות להתפרצות אירועי אוקטובר 2000, אירועים שהעמיקו את הקרע בין הציבור היהודי והציבור הערבי למשך עשור אבוד תמים. על מנהיגי המרכז-שמאל לשלוח יד מושטת, לגייס תעצומות נפש ואומץ, אמונה בשוויון אזרחי מלא ונכונות לעמוד בפרץ הכעס וההאשמות מצד הימין. הניסיונות לשאת חן בעיני הימין מוכיחים שוב ושוב שהם בגדר אסטרטגיה כושלת.

נותרו פצועים רבים בשטח בעקבות מערכת הבחירות הקשה הזו. על המנהיגות הערבית נחתו מכותיו של נתניהו ושל הציבור הערבי, גוש המרכז-שמאל הובס משום שלא השכיל לדבר עם הציבור הערבי ומשום שניסה לעטות חליפה שאינה תואמת את זהותו האזרחית האמיתית, והאזרחים היהודים והערבים שבו וחוו מפגן של הסתה, של קיטוב ושל דה-לגיטימציה. דרושה מנהיגות בעלת שכל ישר והגיוני שתדע לאחות את הקרעים.